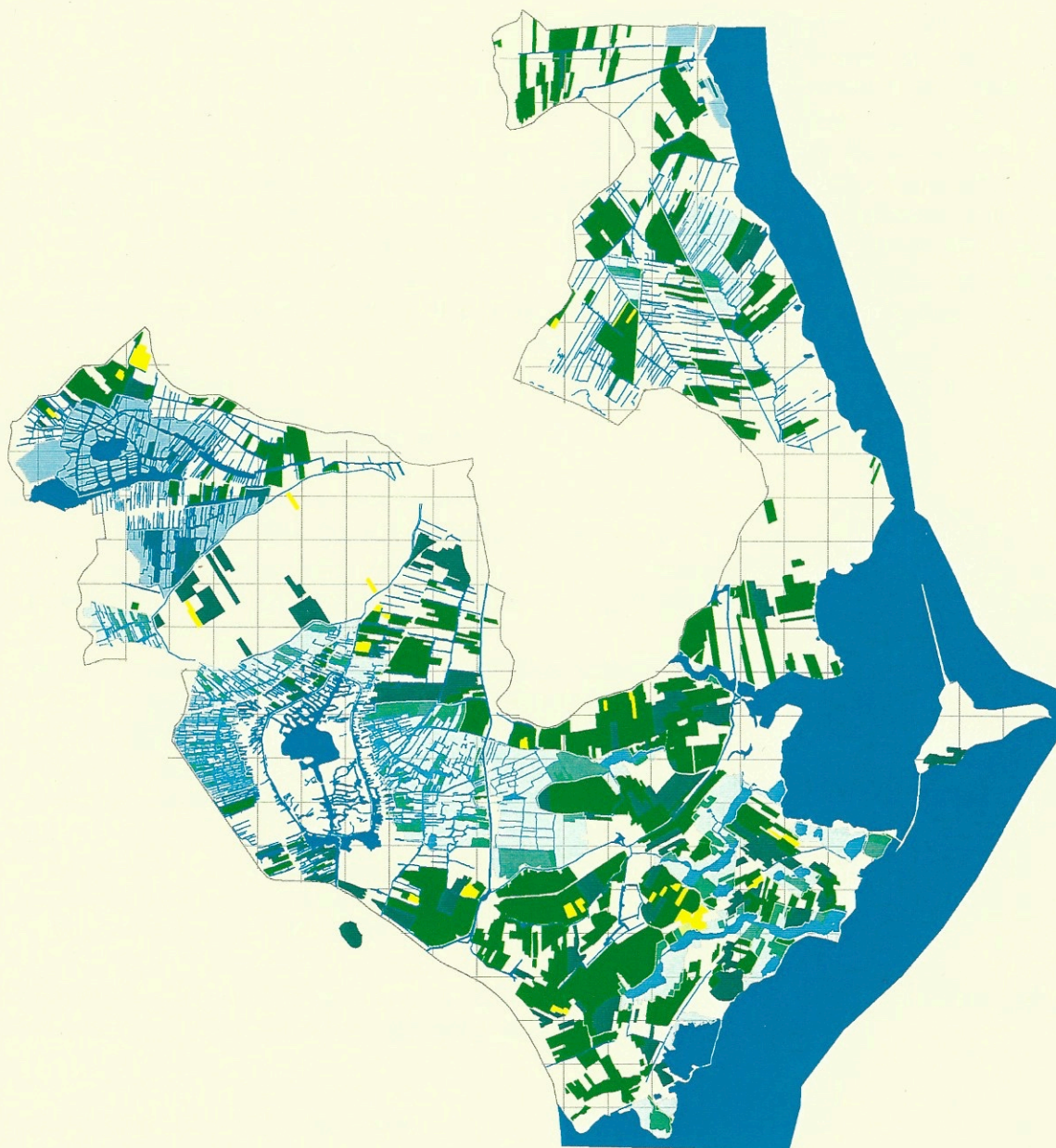
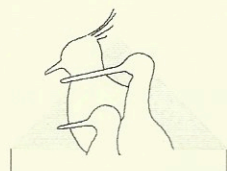

Waterland op weg naar de 21^e eeuw

Verkenning van meningen en een voorstel voor visievorming

Paul Terwan
Adriaan Guldemond

Samenwerkingsverband Waterland
Purmerend, januari 1998

Waterland op weg naar de 21^e eeuw

Verkenning van meningen en voorstel voor visievorming

**Paul Terwan
Adriaan Guldemond**

**Samenwerkingsverband Waterland
Purmerend, januari 1998**

Woord vooraf

Waterland is een schitterend veenweidegebied ten noorden van Amsterdam. Het gebied vervult drie hoofdfuncties: landbouw, natuur en recreatie. Boeren en natuurbeschermers willen dat graag zo houden. Ook de gemeente Amsterdam wil het gebied open houden: wáár de stad ook wil uitbreiden, niet in Waterland. Amsterdam acht het groen-blauwe landschap van belang voor de recreatie van haar inwoners en voor buitenlandse toeristen.

Als betrokken partijen willen dat Waterland open blijft en dat landbouw, natuur en recreatie de belangrijkste functies blijven, dan lijkt dat niet zo moeilijk te realiseren. Maar zo eenvoudig ligt het niet. Landbouw en natuur kunnen elkaar bijten, maar natuur en recreatie ook en landbouw en recreatie al evenzeer. Bovendien zijn er verschillende opvattingen over de gewenste *typen* landbouw, natuur en recreatie. Ook is de Waterlandse landbouw relatief kwetsbaar voor een daling van de melkprijs. Tenslotte maakt het langzaam maar zeker verdwijnen van het veenpakket de discussie over de waterpeilen weer actueel.

Er is dus een uitgewerkte visie nodig over hoe en in hoeverre landbouw, natuur en recreatie in de volgende eeuw in Waterland kunnen samengaan, en hoe dat kan worden georganiseerd en gefinancierd. De provincie Noord-Holland en verschillende organisaties hebben al gedachten gepubliceerd. Ook het Samenwerkingsverband Waterland, waarin boeren en natuurbeschermers sinds 1982 samenwerken, denkt al jaren over de toekomst van Waterland na. In 1997 besloot het Samenwerkingsverband een eerste stap te zetten op weg naar een uitgewerkte toekomstvisie: een beknopte voorstudie, enkele interne discussies en een discussieavond met een breed scala van betrokkenen. Het WCL Waterland en de Provincie Noord-Holland bleken bereid de voorstudie te financieren. De boeiende discussieavond vond plaats op 18 november in Purmerend.

Het verslag van voorstudie en discussies ligt voor u. Het is bedoeld voor ieder die is geïnteresseerd in Waterland. Het verslag beoogt de discussie over de toekomst van het gebied te stimuleren en te structureren. Ook is het bedoeld als basis voor een vervolgstudie die bouwstenen moet opleveren voor de toekomstvisie die de provincie wil gaan maken.

Het rapport is opgesteld door Paul Terwan onderzoek & advies en het Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM). Het Samenwerkingsverband dankt al degenen die hebben deelgenomen aan de discussieavond of op andere wijze hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit rapport.

Amsterdam, 25 januari 1998

Wouter van der Weijden
voorzitter Samenwerkingsverband Waterland.

Inhoud

Woord vooraf

Inhoud

1. Inleiding

2. Bestaande toekomstvisies voor Waterland

3. Feiten en meningen over Waterland

3.1 De landbouw

3.2 De stad

3.3 De natuur

3.4 Het landschap

3.5 Het water

3.6 Het bestuur

4. Hoe verder met de ontwikkeling van een toekomstvisie?

5. Conclusies en aanbevelingen

Bronnen

Bijlage: deelnemers aan de discussie-avond

1. Inleiding

Waterland is een open, water- en weidevogelrijk veenweidegebied, gelegen tussen - grofweg - Amsterdam, Purmerend en Volendam. Het is een rundveehouderijgebied met verhoudingsgewijs extensieve bedrijven. Ongeveer een derde van het gebied is of wordt aangewezen als Relatienotagebied. Het gebied heeft de afgelopen jaren te kampen gehad met verstedelijking en een forse afname van het aantal melkveebedrijven. Daar staat tegenover dat het agrarisch natuurbeheer, dat hier altijd al goed was ontwikkeld, bezig is met een opmars. Hiervoor komen ook steeds meer financiële middelen beschikbaar. De boeren hebben zich inmiddels verenigd in een natuurvereniging. In het kader van het Waardevol Cultuurlandschap Waterland zijn ook andere nieuwe activiteiten, zoals agro-toerisme en streekeigen productie, van de grond gekomen.

Ondanks al deze nieuwe initiatieven is het toekomstperspectief voor Waterland uiterst onzeker. Dat hangt bijvoorbeeld sterk af van:

- de ontwikkeling van de melkprijzen;
- de toekomstige structurele geldstromen voor agrarisch natuurbeheer en voor andere neventakken;
- de mate waarin Waterland zijn positie in een verstedelijkte omgeving weet om te buigen van een nadeel tot een voordeel.

Het Samenwerkingsverband Waterland (SVW) wil graag de verwachte en de gewenste toekomst van Waterland scherp in kaart te brengen, evenals de factoren die hierbij cruciaal zijn. Ideaal leek een 'integrale' toekomstverkenning en toekomstvisie, opgesteld dicht bij de praktijk van boeren, andere beheerders en beleidsmakers. Omdat zo'n studie tamelijk omvangrijk en dus begroting was, is het SVW begonnen met een bescheiden eerste stap: een 'voorstudie', uitmondend in een plan van aanpak voor een toekomstvisie.

Het resultaat van deze voorstudie ligt nu voor u. Hierin staan twee vragen centraal:

1. Welke meningen zijn er over de verwachte en gewenste toekomst van Waterland?
2. Hoe kan het vervolg, het opstellen van een integrale toekomstvisie, het best gestalte krijgen?

Dit plan van aanpak is tot stand gekomen door:

- vele discussies in het Samenwerkingsverband zelf;
- een discussie-avond in november 1997 met ongeveer 35 betrokkenen (m.n. veehouders, beleidsambtenaren en bestuurders) van zeer diverse pluimage - zie de bijlage.

We beginnen het plan met een overzicht van enkele bestaande toekomstvisies voor Waterland (hoofdstuk 2). Daarna schetsen we de resultaten van de discussies over Waterland, inclusief de ideeën en wensen van het Samenwerkingsverband (hoofdstuk 3). Vervolgens schetsen we een aanpak voor het vervolgtraject (hoofdstuk 4). We besluiten in hoofdstuk 5 met enkele conclusies en aanbevelingen.

2. Bestaande toekomstvisies voor Waterland

Er bestaan al verschillende toekomstvisies voor Waterland. Deze vatten we in dit hoofdstuk kort samen, gerangschikt naar thema. Maar eerst geven we een indruk van de meer algemene toekomstverkenningen van de provincie Noord-Holland en de beelden die daaruit naar voren komen.

Ontwikkelingsvisie Noord-Holland 2030

De overheid is druk bezig om toekomstscenario's voor het jaar 2030 te ontwikkelen. Ook de Provincie Noord-Holland schetst in het discussiestuk *Ontwikkelingsvisie Noord-Holland 2030* (1997) een drietal ontwikkelingsrichtingen die in de provincie zouden kunnen optreden. De provincie schetst de zelfstandige ontwikkelingen die nu gaande zijn. Kernwoorden zijn:

- een terugtrekkende overheid (deregulering);
- liberalisering van de wereldhandel;
- individualisering van de maatschappij.

Wat zijn de gevolgen van deze trends voor de landbouw in Noord-Holland?

De provincie schetst een beeld waarbij door verdere liberalisering (lees: prijsdaling) vooral de melkveehouderij en de akkerbouw in de problemen komen. Met name in de veenweidegebieden zal de melkveehouderij op termijn verdwijnen, mede door de extra kosten voor het droog houden van de veenweidegebieden als gevolg van enerzijds zeespiegelstijging en anderzijds inklinking van het veen. De landbouw zal alleen overleven in die veenweidegebieden waar een sterke binding met de stad bestaat. Daar kan een verbreding van het economisch draagvlak van de landbouw ontstaan door het creëren van een lokale markt voor gespecialiseerde streekproducten, natuur en recreatie. De vraag naar kwalitatief hoogwaardige, biologische geteelde producten met streekarakter zal toenemen.

Vergelijking van bestaande 'toekomstvisies' voor Waterland

Een zestal organisaties geeft in meer of minder detail aan hoe zij de toekomst voor Waterland zien:

- Provincie Noord-Holland: o.a. *Streekplan Waterland* (1991), *Beleidsvisie Veenweidegebieden: opgeven of hoop geven?* (1993).
- WCL-Waterland (provincie): *Gebiedsperspectief Waardevol Cultuurlandschap Waterland* (1995).
- Intergemeentelijk Samenwerkingsorgaan Waterland (ISW): *Buitengebieden regio Waterland - Afwegingskader en perspectief* (1995).
- Volkshogeschool Bergen: *Bestemming Waterland - allemaal instappen* (1996).
- Wereld Natuur Fonds: *Meegroeien met de zee* (z.j.).
- Stichting Het Noord-Hollands Landschap: *Waterland-West* (1996) en *Hoe behouden we Waterland-West het best?* (1997).

Hieronder geven we aan hoe de verschillende plannenmakers van mening verschillen of juist gelijkgestemd zijn over een reeks onderwerpen.

Landschap

Handhaving en versterking van het open en eigen karakter van het gebied staat bij de meeste organisaties hoog in het vaandel.

Het Wereld Natuur Fonds pleit er echter voor om het watervasthoudend vermogen van veenweidegebieden te vergroten door hier moerassen en 'levende' venen te laten ontstaan. Hiermee wordt de voortdurende daling van de bodem in veenweidegebieden omgezet in een bodemstijging door groei van het veen. Ook verzilting wordt hiermee tegengegaan. Dit vermindert de kosten voor bemaling en bevordert de beschikbaarheid van (drink)water. Ook de droogmakerijen kunnen dienen als opvangbassins voor water.

Het Noord-Hollands Landschap stelt voor om in Waterland-West langs de randen van de steden stadsrandparken te ontwikkelen die primair op recreatie zijn gericht. Deze zouden bestaan uit riet, struweel, open water en boomopslag.

Landbouw

De provincie bepleit een agrarisch beheer dat ook is gericht op behoud en versterking van natuur en landschap. De economische basis van bedrijven moet worden versterkt. De landbouw kan de specifieke waarden van Waterland (landschap, natuur, recreatie, toerisme) benutten. Hier liggen mogelijkheden voor een landbouw die naast de gangbare productie van melk ook open staat voor streekeigen producten, recreatie op het bedrijf en landschaps- en natuurbeheer. Bedrijven zullen ieder op een eigen manier hieraan invulling kunnen geven naar gelang de mogelijkheden van het bedrijf. Op deze manier is het mogelijk een duurzame melkveehouderij te ontwikkelen. Uit het onderzoek van de Volkshogeschool Bergen kwam een vergelijkbaar beeld naar voren.

Het Noord-Hollands Landschap ziet de landbouw in de reservaatgebieden vooral als producent van natuur- en landschapskwaliteit. Verder zou de landbouw zich moeten richten op gezonde producten voor de eigen regio.

Natuur

Alle partijen zijn het erover eens dat natuurwaarden moeten worden gehandhaafd en versterkt. Vooral weidevogels zijn het natuurlijke uithangbord van Waterland, maar ook bloemrijke hooi- en rietlandjes, oeverzones, moerasjes en bloemrijke slootkanten. Ook dieren van agrarische bebouwing zoals zwaluwen, bunzing en vleermuizen verdienen aandacht.

Het Noord-Hollands Landschap wil graag de kritische weidevogels als de kempaan extra kansen geven, terwijl het Wereld Natuur Fonds uitgestrekte moerassen, broekbossen en trilvenen voor zich ziet.

Recreatie

Versterking van recreatie in Waterland kan bijdragen aan een breder economisch draagvlak van de streek. Agrarische bedrijven kunnen hierop inspringen door bijvoorbeeld overnachtingsmogelijkheden aan te bieden.

Alle organisaties pleiten voor een grotere integratie van recreatie met de plattelandseconomie, bijvoorbeeld door het oppakken van agro-toerisme als neventak.

Conclusie

Alle organisaties behalve het WNF vinden dat landbouw, natuur, landschap en recreatie elkaar zouden moeten versterken en sterker met elkaar moeten worden verweven. De relatie met de stad lijkt van grote betekenis te worden, waardoor streekeigen producten kansen krijgen. Ook biologische landbouw krijgt meer mogelijkheden.

Verschillen liggen er wat betreft de zwaartepunten in de bedrijfsactiviteit. Hoeveel landbouw moet er zijn en hoeveel en welke natuur? Hoeveel recreatie moet er plaatsvinden? Welke rol vervult de landbouw in natuur en landschapsbeheer? En dan is er nog de vraag: is er nog wel plaats voor landbouw wanneer Waterland letterlijk 'waterland' wordt: een opvanggebied voor onze regionale (drink)watervoorziening? Het WNF heeft hier het meest radicale standpunt: buiten stedelijke functies is er alleen plaats voor grote zoete en zoute moerasgebieden en waterbergende polders.

In het rapport van het ISW zijn functies van het landelijk gebied sterk ruimtelijk 'ingedeeld' (zoning) en is op kaart aangegeven waar activiteiten wel en niet toelaatbaar zijn.

Over hoe Waterland er in de toekomst bestuurlijk uit moet gaan zien laten de organisaties zich niet uit. Alleen ISW stelt dat coördinatie van gemeentelijk beleid wenselijk is, met intensief contact met de provincie. Inmiddels heeft het Landschap Waterland (voorheen Recreatieschap) het initiatief genomen om spin te worden in het web van natuur- en landschapsactiviteiten in Waterland.

3. Feiten en meningen over Waterland

Er zijn veel feiten over Waterland nù en veel meningen over Waterland stràks. In dit hoofdstuk beschrijven we per thema een aantal feiten, vragen en meningen. Die zijn, zoals in de inleiding is beschreven, geput uit een discussie-avond met een breed scala aan genodigden en uit ‘interne’ SVW-discussies.

De meningen zijn zo veel mogelijk beschreven zonder ‘waarde-oordeel’ van het SVW. Bovendien is niet gestreefd naar een eenduidig beeld. Soms spreken meningen elkaar tegen. We hebben vooral gestreefd naar een *overzicht* van meningen en argumenten. Later, in hoofdstuk 5, gaan we ook in op de punten waarover overeenstemming lijkt te bestaan en op de belangrijkste meningsverschillen.

3.1 De landbouw

Feiten

De veebezetting is relatief laag en de grond relatief vruchtbaar en goedkoop. Het gemiddelde melkquotum per bedrijf is niet erg groot: ongeveer 220.000 kg. De laatste 10, 15 jaar is er bovendien per saldo quotum uit Waterland verdwenen. De vermogenspositie van de bedrijven is niet slecht, maar het vermogen wordt maar weinig in extra quotum geïnvesteerd. Er is wel berekend dat onder de huidige omstandigheden slechts 40% van de bedrijven economisch gezien toekomstperspectief heeft (berekeningen Jan Buijs Agro-Advies). Steeds meer bedrijven stoppen met melken.

Voor de toekomst lijken twee factoren bepalend:

- de rentabiliteit van de melkveehouderij. Deze hangt sterk samen met vakmanschap (werken op het scherp van de snede), maar natuurlijk ook met de ontwikkeling van de melkprijzen;
- de perspectieven voor neventakken en met name de mogelijkheden om hieruit structureel extra inkomsten te halen. Deze hangen enerzijds samen met de ‘koopkrachtige’ vraag naar boeren natuur en anderzijds met het vakmanschap en de beschikbaarheid van arbeid op de bedrijven. Dat laatste is in Waterland een probleem, omdat de bedrijven al vrij arbeidsintensief zijn.

Vragen

Bijna iedereen vindt dat de landbouw in Waterland een centrale rol moet (blijven) spelen, in elk geval buiten de reservaten. Maar niemand weet precies hoe de economische basis van de landbouw kan worden versterkt. *Ligt de toekomst vooral in melkveehouderij of (ook) in natuurbeheer, in streekeigen producten, in agro-toerisme of in een combinatie daarvan? En is er, neventakken of niet, niet een forse investering nodig in vakmanschap en kwaliteit?*

Meningen

- Velen zien de landbouw als de economische en landschappelijke ‘drager’ van Waterland. Sommigen zetten echter vraagtekens bij de economische betekenis van de Waterlandse landbouw. Zeker, Waterland produceert 60 mln. kg melk per jaar, en dat is niet niks. Maar voor de dorps economie is de landbouw van geringe betekenis geworden. En in sommige delen van Waterland (zoals het Ilperveld en steeds meer ook in het Wormer- en Jisperveld) kun je eigenlijk nauwelijks meer spreken van de landbouw als drager, zeker als de melkprijs blijft dalen. Misschien moet je Waterland opknippen in kleinere stukken met elk hun eigen ontwikkelingsperspectief en economische ‘dragers’.
- Toch zijn en blijven ook in de ‘moeilijker’ delen de boeren cruciaal voor het beheer. Het is natuurlijk wel mogelijk om het gebied in zijn huidige vorm door anderen te laten beheren (bijv. door loonwerkers), maar dat is heel duur. Juist door de inkomenscapaciteit uit melkveehouderij krijg je een hoop relatief goedkoop natuur- en landschapsbeheer erbij. Ook om andere redenen is boerenbeheer te verkiezen boven loonwerkersbeheer (zie 3.3);
- Dit alles is gedacht vanuit het idee dat je Waterland in zijn huidige verschijningsvorm wilt handhaven en versterken. Je kunt je natuurlijk ook een Waterland voorstellen zonder landbouw, maar dan moeten de natuur- en landschapsdoelen heel anders worden geformuleerd.
- Als we uitgaan van de landbouw als economische drager, dan moet je fors investeren om die rendabel te houden, of er nu neventakken zijn of niet. Die rentabiliteit is nu zorgelijk. Ook de arbeid knelt. In hoeverre vakmanschap een knelpunt is, is onduidelijk en omstreden. Sommigen vinden dat melkveehouders op het gebied van melkproductie per definitie vakmensen zijn, anderen twijfelen aan de huidige staat van het vakmanschap. Duidelijk is wel dat ook hierin de komende jaren moet worden geïnvesteerd.
- Naast arbeid en vakmanschap is (behoud van) landbouwgrond cruciaal voor het voortbestaan van de landbouw. Nu vloeit er veel grond weg naar niet-agrarische doelen. Het is zinvol om te zoeken naar wegen om de Waterlandse cultuurgrond beter te behouden. In hoeverre kan de grondmobiliteit worden gestuurd? Welke perspectieven biedt een ‘groene’ grondpot, bijvoorbeeld te exploiteren met geld uit ‘groene’ fondsen?
- Is er in de toekomst ook plaats voor landbouwbedrijven zonder neventak? Iedereen is het erover eens dat er bestaansrecht moet zijn voor verschillende typen bedrijven, gespecialiseerde en ‘gemengde’. Maar is er wel ruimte op de markt als er veel bedrijven een neventak oppakken? En leidt nevenberoep niet tot ‘verrommeling’ van het landschap? Duidelijk is wel dat als je kiest voor louter (melk)veehouderij, het lastiger zal zijn om (a) financieel rond te komen, tenzij je op een gunstige manier je (kwaliteits- of streek-) producten weet af te zetten, en (b) een vuist te maken tegen oprukkende verstedelijking (zie ook 3.2).
- Volgens velen kunnen neventakken de Waterlandse landbouw versterken. Een veelzijdig bedrijf is minder kwetsbaar voor tegenslagen in één productietak. Sommigen zien overigens natuurbeheer niet als een neventak, maar als een integraal onderdeel van de bedrijfsvoering. Bovendien heeft een verbrede landbouw de stad / de samenleving meer te bieden. Maar dat betekent niet dat je een neventak er zomaar even bij doet. Niet elk bedrijf

kan alles. Je moet zorgvuldig kiezen welke neventak het beste past en vervolgens ook hier investeren in kwaliteit.

- Door het WCL-beleid is er meer vertrouwen gegroeid in het gebied en zijn kwaliteiten.

3.2 De stad

Feiten

Vroeger gingen de boeren met hun melk naar de stad. Nu trekt de stad naar Waterland. Op twee manieren: als ‘grondvreter’ en als recreant. De laatste decennia is het landelijk gebied een stuk kleiner geworden. Amsterdam breidde fors noordwaarts uit (voorlopig tot aan de ringweg) en ook Monnickendam, Landsmeer, Purmerend en Edam/Volendam groeiden sterk. De betrokken boeren konden hun grond goed verkopen, maar er ging veel landbouwgrond (inclusief de bijbehorende natuur) verloren. Ook het aantal recreanten neemt toe: het gebied wordt druk bezocht door fietsers, wandelaars, waterrecreanten en schaatsers. Het gebied wordt dus erg gewaardeerd, maar die waardering komt de streek (althans financieel) nog nauwelijks ten goede. Integendeel, de streek ziet met lede ogen toe hoe steeds meer grond en gebouwen in ‘stedelijke’ handen komen.

Vragen

Iedereen vindt dat Waterland niet verder moet verstedelijken. *Maar hoe kan Waterland sterker staan tegenover de ‘grote stad’ en projectontwikkelaars? En hoe kun je het stedelijk bezoek reguleren en tegelijk profijtelijker maken voor de streek? Kan de stad niet veel meer ‘te gelde’ worden gemaakt? En hoe kan Waterland weerbaarder worden tegenover de dominante stad?*

Meningen

- Niet zozeer *de stad* is een bedreiging voor Waterland, maar *verstedelijking*. Er is en wordt veel gepraat over de mogelijke dreiging van Amsterdam als bestuurlijk dominante en steeds verder uitdijende stad. Hoewel men erkent dat ‘rood’ altijd sterker zal zijn dan ‘groen’, blijkt het wantrouwen tegen de stad (met name Amsterdam) momenteel genuanceerd te liggen. Wat betreft de verstedelijking erkennen veel mensen dat Amsterdam op dit moment geen annexatieeigingen heeft. Met de bouw van IJburg is de verstedelijkingsdruk bovendien weer even van de ketel. Het nieuwe structuurplan van Amsterdam bevestigt dat er in Landelijk-Noord geen plannen zijn voor bebouwing.
- Wat betreft de bestuurlijke dominantie: de dominantie van Amsterdam in het ROA (inmiddels ter ziele) zagen velen als een bedreiging. Het ROA ontbeerde een goede visie op het landelijk gebied. Vanuit de landbouw bezien betekent dat al snel meer natuur en meer recreatie. Voor je het weet is Waterland een soort “Groot-Twiske”. Dat wantrouwen ebt nu nog na.

- Volgens anderen komt de bedreiging bestuurlijk gezien niet van Amsterdam, maar van de overige Waterlandse gemeenten. Deze zijn in het landelijk gebied momenteel expansiever dan Amsterdam. Bovendien: doordat de gemeenten het op veel punten onderling oneens zijn, kan Amsterdam optimaal ‘verdeel en heers’ te spelen. Als de gemeenten onderling een sterk blok zouden vormen, waren zij veel beter in staat de bestuurlijke dominantie van Amsterdam in te dammen.
- Amsterdam heeft Waterland een tijdlang verwaarloosd. Nu Amsterdam actief iets wil met Waterland, moet de streek daar positief op inspelen.
- Waterland moet zich onmisbaar maken voor de stad door het leveren van toegevoegde waarde. Waterland moet zich naar de stad toe profileren als aantrekkelijk gebied met een ‘verbrede’ landbouw (incl. natuur), dat ook voor de stad (als recreatiegebied) van grote betekenis is. Een hoge omgevingskwaliteit is voor de omliggende steden ook belangrijk voor het vestigings- en investeringsklimaat. (Overigens kan een hoge nieuwvestiging ook juist een bedreiging zijn voor het landschap.) Zulke positieve signalen over Waterland moeten niet zozeer van de gemeenten komen, maar vooral ook rechtstreeks van de Waterlandse organisaties. Die moeten de stad blijven bestoken met goede ideeën.
- Met een ‘verbrede’ landbouw sta je naar de stad toe sterker dan met louter ‘productielandbouw’. Natuur houdt verstedelijking beter tegen dan landbouw. Volgens sommigen kun je echter ook met een gezonde, verbrede landbouw de verstedelijking op termijn niet tegenhouden. Anderen zijn juist van mening dat ook louter landbouw de stad best kan tegenhouden: nergens ter wereld is immers een scherpere scheiding tussen stad en land als in Amsterdam-Noord.
- Er wordt geconstateerd dat de landbouw ook recreatief meer kan bieden. Er is wel twijfel over de haalbaarheid en de animo voor echte ‘recreatieboeren’, zoals die er op de Waddeneilanden steeds meer komen. De kansen moeten ook weer niet worden overschat. Toch zou Waterland moeten proberen om (a) de waterrecreatie verder te ontwikkelen; (b) de mogelijkheden voor kamperen bij de boer verder te ontwikkelen en daarin ook de gemeenten mee te krijgen; (c) het aantal uitspanningen en andere verkooppunten (met streekproducten) voor fietsers en wandelaars te vergroten; (d) de verblijfsduur en de frequentie van het toeristisch bezoek op te voeren. Iedereen is het erover eens dat Waterland niet moet streven naar massatoerisme, maar naar kwaliteitstoerisme en toeristische klantenbinding.

3.3 De natuur

Feiten

Waterland is nog steeds rijk aan natuur. Het is befaamd vanwege zijn hoge dichtheden aan weidevogels, zijn natte graslanden en moerassige vegetaties. Natte graslanden vinden we vooral in de Relatienotagebieden. Hier is voor bijna 2.000 ha aan beheersovereenkomsten gesloten. Daarnaast maakt de 'boerennatuur' een *come-back*: de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland heeft inmiddels bijna 5.000 ha (betaalde en onbetaalde) weidevogelbescherming onder haar hoede, maar ook contracten voor slootkanten, plas-dras en terrastaluds. Inclusief de beheersovereenkomsten wordt er buiten de reservaten jaarlijks al zo'n f 3 mln. besteed aan agrarisch natuurbeheer.

Vragen

Iedereen is het erover eens dat de Waterlandse natuur, ook in de landbouwgebieden, verder moet worden versterkt. Maar de meningen lopen uiteen bij de vraag welke natuur er dan moet komen. *Moeten belangrijke delen van Waterland weer letterlijk 'waterland' worden, zoals het Wereld Natuur Fonds dat schetst: uitgestrekte moerassen en trilvenen, met de droogmakerijen als bekkens voor waterconservering? Welke natuurdoelen formuleren we voor de reservaten? En voor de 'witte gebieden'? Zijn de reservaten indertijd wel zo'n gelukkige keuze geweest? En wordt er niet te veel geld besteed aan modieuze 'ruilverkavelingsnatuur'?*
Wie gaat betalen voor welke natuur? En hoe kan de structurele geldstroom voor agrarisch natuurbeheer (nu alleen via de Relatienota) worden vergroot? Hoe kan de stad structureel meebetalen aan natuur? En welke andere financiers of sponsors zijn denkbaar?

Meningen

- Welke natuur willen we eigenlijk in Waterland? Daarover is tot dusverre niet veel gezegd en moet nog verder worden gediscussieerd. Wel is gesteld dat een 'historische referentie' (of het nu gaat om moerassen of om weidevogels) lastig werkbaar is in een gebied met grote veranderingen. De nieuwe moerassen van nu zijn bovendien anders dan de moerassen van 10 eeuwen terug. Alles bij het oude houden is evenmin een goed uitgangspunt.
- In algemene zin zijn de volgende opmerkingen gemaakt over natuurbeheer in Waterland:
 - * natuurbeheer moet te allen tijde onderwerp zijn van kosten-effectiviteitsanalyses. Hoe duur zijn de verschillende soorten natuur en welke 'prijsverschillen' zijn er tussen beheerders? Op het moment dat hierover meer duidelijkheid is, kun je er natuurlijk nog steeds voor kiezen om koste wat kost een bepaald soort natuur te realiseren. In elk geval moet worden voorkomen dat een beheerder uit financiële overwegingen 'zomaar' de natuurdoelstelling verandert, zoals nu soms in de reservaten gebeurt;
 - * er is relatief veel geld voor aanleg/inrichting, maar weinig voor beheer;
 - * recreatie vernielt nu soms natuurwaarden, bijv. fiets- en wandelpaden dwars door belangrijke broedgebieden.

- Zijn reservaten in Waterland destijds wel zo'n gelukkige keuze geweest? Het onderscheid tussen landbouwgrond en reservaatgrond is aan het vervagen. Vroeger werd gezegd dat aankoop de beste waarborg was, nu blijkt steeds meer dat een duurzaam beheer de beste waarborg is. Door de scheiding van functies is er een grote druk op de waterpeilen ontstaan. Bij verweving zijn bovendien geen gebiedsbegrenzings met alle nadelen vanden nodig. Anderzijds: alleen doordat er een organisatie als het Noord-Hollands Landschap achter staat, kun je nu de milieuproblemen in het Ilperveld (met bodemverontreiniging door voormalige vuilstorten) oplossen.
- Kunnen boeren in reservaten niet gewoon inschrijven op het beheer, een offerte uitbrengen? Ze moeten dan concurreren met loonwerkers. Maar als vereniging kan je het wellicht goedkoper en/of beter: loonwerk is immers uniforme 'serieproductie', terwijl het 'product' natuur voor de boer waarde heeft en elke boer het beheer net even anders zal aanpakken. De beste mogelijkheden voor boerenbeheer van reservaten lijken 'loonwerkcontracten' (met boeren als aannemer) en erfpacht. Natuurpacht is minder geschikt omdat er geen negatieve pacht en dus geen reële vergoeding mogelijk is. Het is zinvol om verder te zoeken naar alternatieven voor de huidige pacht in reservaten.
- En dan de 'ruilverkavelingsnatuur' (natuurontwikkeling). Deze 'nieuwe natuur' wordt door velen gezien als een soort natuur die nodig is naast 'agrarische' natuur en 'Relatienotanatuur'. De natuur gaat achteruit en er is een extra inspanning nodig. Ook wordt geconstateerd dat steeds meer boeren aan kleinschalige 'ruilverkavelingsnatuur' doen (plas-dras, terrastaluds etc.). Maar natuurontwikkeling kan niet zomaar overal. Er zijn criteria genoemd waaraan natuurontwikkeling zou moeten voldoen (naast het reeds genoemde criterium van kosten-effectiviteitsanalyse):
 - * natuurontwikkeling mag alleen daar waar iedereen het erover eens is, dus bijvoorbeeld niet op goede landbouwgrond en ook niet op reeds waardevolle natuurgrond (bijv. op weidevogelrijke percelen);
 - * goede communicatie met de streek is van groot belang, vooral bij de aanwijzing van gebieden.
 Daarnaast is geconstateerd dat natuurontwikkeling altijd gelijk op moet gaan met verbetering van de natuurkwaliteit in bestaande natuurgebieden (reservaten). Dus geen nieuwe natuur zonder de oude fatsoenlijk te beheren.

3.4 Het landschap

Feiten

Waterland is van oudsher een zeer open veenweidegebied met weinig opgaande begroeiing. Gras en water domineren. Maar het landschap verandert. Nieuwbouw en nieuwe beplantingen tasten de openheid aan. Ook toename van de maïsteelt en nieuwe (moeras)natuur tasten de openheid en het weide-karakter van het gebied aan. Daarnaast wordt het landschap aangetast door 'verrommeling': het aantal stedelijke paardenweitjes neemt toe en er wordt (zij het tijdelijk) gegraven, zowel voor de landbouw als voor natuurontwikkeling.

Vragen

Iedereen is het erover eens dat het 'eigen' karakter van het gebied moet worden versterkt. *Maar wat is dat eigen karakter? Is dat het 'woeste' laagveen van 10 eeuwen terug? Is dat overwegend grasland? Is de maïs een probleem? Moet het landschap koste wat kost open blijven? In hoeverre zal het landschap altijd een spiegel zijn van andere (gewenste of ongewenste) ontwikkelingen?*

Meningen

- Je moet het landschap niet conservatief benaderen; het is dynamisch en moet dat blijven. Alles bij het oude laten is geen goed uitgangspunt. Je moet dan wel formuleren welke dynamiek je wel en niet wilt. Bijvoorbeeld geen verdere stadsuitbreiding en bedrijfsterreinen (zie bijv. concept 5^e Nota Ruimtelijke Ordening, die op deze punten nog aardig wat in petto heeft).
- Verstedelijking is de grootste bedreiging voor het Waterlandse landschap. Die dreiging is van een geheel andere orde dan de discussie over de landschappelijke wenselijkheid van maïs of moerasbos.
- Je kunt de discussie over maïs ook zien in de context van het voortbestaan van de landbouw in Waterland. De mogelijkheid om maïs te telen draagt bij aan het voortbestaan van die landbouw en daarmee indirect aan het voortbestaan van een open (weide-) landschap. Maïs wordt weliswaar geassocieerd met mest, maar dat vooroordeel moet maar eens worden ontzenuwd. Volgens anderen heeft maïs in Waterland niets met duurzame landbouw te maken. Maïs is een typisch 'bouwlandgewas' dat bovendien een laag waterpeil vergt. Er moet energie worden gestoken in het zoeken van andere voedergewassen, die voedertecnisch net zo gunstig zijn als maïs, maar die landschappelijk beter bij Waterland passen.
- Landschap is een lastige invalshoek voor het beoordelen van ontwikkelingen. Natuur- of milieu-effecten zijn vaak makkelijker, 'harder' hanteerbaar. Bijv. beplanting geeft minder weidevogels met minder broedsucces.

3.5 Het water

Feiten

Waterland doet zijn naam eer aan. De oppervlakte aan open water is aanmerkelijk. De kwaliteit van dat water is echter al tijden zorgwekkend. De waterbeheerders (provincie, waterschap) streven al jaren naar verbetering, maar de vorderingen zijn nog beperkt. Dat ligt maar voor een beperkt deel aan de landbouw. Er zijn andere factoren die structureler van aard zijn en dus lastiger aan te pakken:

- het zeer venige karakter van de waterlopen, waardoor er zeer voedselrijke bagger wordt geproduceerd;
- de aanwezigheid van riooloverstorten;
- de aanwezigheid van oude vuilstortplaatsen die nog steeds verontreiniging teweegbrengen.

Vragen

Iedereen is het erover eens dat het water schoner moet. *Maar wat kunnen de boeren nog extra doen? En wat is de taak van de overheid? Wie moet het eerst in actie komen? En kan Waterland ook zorgen voor het vasthouden van water? Moeten de waterpeilen in Waterland daartoe weer worden opgezet? Of moeten we gewoon een paar droogmakerijen weer onder laten lopen?*

Meningen

- Als door peilverlaging het veen verdwijnt, *so what?* Dat is voor de boeren alleen maar voordelig; die zitten dan op goede klei (als die tenminste niet te diep zit). Wie heeft er eigenlijk last van de teloorgang van het veen? Anderzijds: is Waterland dan nog wel Waterland? Hoe pakt dit uit voor de ‘promotiekansen’ van het gebied?
- Omgekeerd: als het waterpeil wordt opgezet, verdwijnt de intensievere landbouw in Waterland. Rendabele melkveehouderij is dan niet meer mogelijk, dus de melkproductie zal verdwijnen uit Waterland en de extensieve bedrijven blijven over. De vraag is niet of het kan, maar of je weer in de prut wilt boeren. Het inkomen moet dan steeds meer komen uit ‘natuurexploitatie’. Instandhouding van het veenpakket zou overheidsbeleid kunnen worden. De provincie wil bijvoorbeeld de peildiscussie in Waterland wel weer openen, maar realiseert zich dat dit veel (compensatie)geld gaat kosten. Want als de overheid zo graag een duurzaam veenpakket wil, moet daar wel een duurzame financiering tegenover staan om boer te kunnen blijven. Sommigen vinden dat vooruitlopend op de peilendiscussie geen nieuwe onderbemalingen moeten worden goedgekeurd.
- Een nieuwe kans is betaling van boeren voor de berging van schoon water. Het waterschap gaat in toekomst betalen voor waterberging. De hoogte van de premie zal doorslaggevend zijn voor de vraag of je er als boer iets mee kunt.
- Er moet wat gebeuren aan de problematiek van de riooloverstorten. De overheid (incl. de ‘schappen’) heeft hier duidelijk een eigen verantwoordelijkheid voor de waterkwaliteit.

3.6 Het bestuur

Feiten

Waterland is een gebied met vele ‘bestemmingen’. Dat wordt soms als een nadeel ervaren, omdat het soms begrenzingen en beperkingen met zich meebrengt. Soms is het ook een voordeel, omdat het regionaal beleid (WCL, milieubeschermingsgebied) geen beperkingen, maar juist extra stimuleringsgeld brengt. De extra gelden zijn echter geen van alle structureel.

Vragen

Het is onzeker hoe de bestuurlijke verhoudingen zich zullen ontwikkelen. *Zal Amsterdam het in de toekomst voor het zeggen krijgen in Waterland? Het ROA is voorlopig afgeblazen, maar komt langs een andere weg zeker terug. Is dat een nadeel of juist een voordeel? Is een sterk regionaal bestuur nodig? Wat komt er na het WCL? Welke rol zal de provincie hebben? Kan de provincie ook voor structureel geld zorgen? Welke toekomst hebben lokale samenwerkingsverbanden zoals de agrarische natuurvereniging?*

Meningen

Zie ‘de stad’ (3.2).

4. Hoe verder met de ontwikkeling van een toekomstvisie?

De discussie die het Samenwerkingsverband nu voert is niet de enige en zeker niet de finale discussie over de toekomst van Waterland. Deze discussie is - als het aan het Samenwerkingsverband ligt - de opmaat naar een reeks van discussies die uiteindelijk moet uitmonden in een bouwpakket voor een brede en samenhangende toekomstvisie voor Waterland. De provincie is een soortgelijke serie discussies begonnen over de toekomst van het veenweidegebied van Noord-Holland-Midden. Aan die discussie wil het Samenwerkingsverband graag verder bijdragen.

Meningen

Ook tijdens de discussie-avond met genodigden is de verdere aanpak van de toekomstdiscussie besproken. Daar kwamen de volgende meningen naar voren:

- Het voortzetten van de toekomstdiscussie is zeker nodig, want:
 - * met visie sta je altijd sterker dan zonder;
 - * autonome processen kun je lastig bijsturen, maar er blijven daarnaast genoeg vragen en keuzen over;
 - * je hebt te maken met bestuurders die leven bij de waan van de dag. Daarom moet je de discussie voortdurend levend houden;
 - * door zoveel mogelijk partijen te betrekken bij het opstellen van een toekomstvisie, maak je ze gelijk deelgenoot;
 - * het is besparing van tijd en geld om de versnipperde discussies op deze wijze te bundelen.
- De streek wil graag meedenken. Wel moet je rekening houden met soms sterk uiteenlopende meningen. Zo is iedereen het erover eens dat Waterland groen moet blijven, maar bij de invulling van de verschillende tinten groen lopen de meningen al snel uiteen. Op zich hoeft dat geen probleem te zijn, want Waterland moet een veelkleurig gebied blijven/worden.
- Wel moeten er heldere randvoorwaarden worden geformuleerd voor een toekomstdiscussie. Bijvoorbeeld:
 - * tevoren goed nadenken over het *type* visie dat je wilt presenteren;
 - * niet streven naar één integrale visie, maar naar bouwstenen voor de provinciale visie;
 - * visie opstellen samen met alle betrokken partijen en met onderling begrip. Ideeën verzamelen van onderaf;
 - * proberen de veelkleurigheid in Waterland te behouden of zelfs te versterken;
 - * niet denken vanuit één bepaalde sector of belangengroep, maar vanuit de (wensen van de) samenleving;
 - * de visie moet zich niet alleen richten op de lange termijn, maar ook al op de korte. Hoe redden we het de komende jaren? Als de huidige generatie boeren afhaakt, is er geen volgende meer.

- Thema's voor zo'n discussie zijn bijvoorbeeld:
 - * de verhouding stad-platteland. Bijvoorbeeld: welke betekenis heeft een fraai Waterland voor de economische aantrekkingskracht van de stad? Welke contracten kan Waterland sluiten met de stad? Hoe kunnen de dorpen, die nu (bijv. door hoge huizenprijzen) te lijden hebben onder de stedelijke invloed, leefbaar worden gehouden? Welke mogelijkheden bieden deze bijvoorbeeld voor werkgelegenheid buiten de landbouw (daarbij ook MKB betrekken)?
 - * moet er een sterk bestuurlijk samenwerkingsverband komen voor Waterland?
 - * hoe hou je perspectief voor een veelvormigheid aan landbouwbedrijven (met en zonder neventakken)? Hoe kan de Waterlandse landbouw grond en productierechten beter behouden?
 - * hoe kan het vakmanschap van boeren (met en zonder neventakken) worden verhoogd?
 - * is landbouw doel of middel? Met andere woorden: is het handhaven van de landbouw nodig om sociaal-economische en/of voedselvoorzieningsredenen of is landbouw vooral een middel om het open weidelandschap met zijn bijbehorende natuur in stand te houden?
 - * welke natuur en welk landschap willen we? In hoeverre kun je (ook gezien het vorige punt) het gewenste landschap zomaar 'kiezen'?
 - * welke kant moet het op met boerenbeheer van reservaten?
 - * wat doen we met de waterpeilen en de mogelijkheden tot waterberging? Moet het veen koste wat kost behouden blijven?
 - * welke duurzame geldstromen, actueel en potentieel, zijn er voor andere functies, zoals agrarisch natuurbeheer en waterberging?
 - * welke gevolgen heeft de ontwikkeling van de melkprijzen voor Waterland? Is er een markt voor 'streek-eigen' melk en melkprijzen?
 - * waar liggen markten speciale 'primaire' producten zoals melk, kaas en vlees? En waar liggen koopkrachtige markten voor 'secundaire producten' zoals natuur, recreatie, waterbeheer etc.?

Hoe nu verder?

Het Samenwerkingsverband wil graag een bijdrage leveren aan de totstandkoming van een integrale toekomstvisie, maar deze visie niet zelf helemaal uitwerken. Het SVW wil graag bouwstenen leveren aan de provincie. Er is vertrouwen dat de provincie hierbij een constructieve partner is.

Het Samenwerkingsverband denkt hierbij een duidelijke toegevoegde waarde te kunnen leveren: in het SVW werken diverse partijen samen, die al jarenlang intensief werken aan en discussiëren over de toekomst van Waterland.

Het Samenwerkingsverband wil dan ook graag doorgaan op het ingeslagen spoor, uiteraard met inachtneming van wat daarover in het bovenstaande is geschreven. Daartoe willen we in 1998 enkele workshops organiseren met een breed scala aan deelnemers, waarin we een aantal specifieke thema's (zie hoofdstuk 5) verder uitdiepen. De resultaten van de (3 à 4) workshops verwerken we vervolgens in een eindrapport met 'bouwstenen'. Dit rapport is toeleverend aan de provinciale visie, maar ook zelfstandig bruikbaar voor alle betrokken partijen.

5. Conclusies en aanbevelingen

Dit rapport wil een bijdrage leveren aan de totstandkoming van een ‘integrale’ toekomstvisie voor Waterland. Dat wil zeggen:

- ‘integraal’ betekent niet dat het een eensluidende visie is, maar dat over alle relevante thema’s alle relevante meningen en argumenten op een rij staan;
- de bijdrage bestaat uit het toeleveren van bouwstenen aan de provincie Noord-Holland, die bezig is met een toekomstvisie voor het Noord-Hollands-Midden.

Discussieresultaten

Dit rapport doet verslag van discussies die in het Samenwerkingsverband zelf zijn gevoerd en van een breed opgezette discussie-avond met een bont gezelschap van genodigden. Enkele opmerkelijke uitkomsten van die discussies zijn:

- In grote delen van Waterland is de landbouw de belangrijkste economische drager en moet dat daar ook blijven. Toch zijn er delen van Waterland waar dat niet of nauwelijks meer het geval is. Er gaan stemmen op om in Waterland op het niveau van deelgebieden te kijken naar de potenties en perspectieven, hoezeer dat ook lijkt op het ‘opgeven’ van bepaalde deelgebieden voor de landbouw.
- Er wordt door velen nogal ‘functionalistisch’ gepraat over de landbouw. Dat wil zeggen: de landbouw wordt steeds meer gezien als middel om het open weidelandschap te behouden en steeds minder als een activiteit die uit een oogpunt van voedselvoorziening of werkgelegenheid moet worden behouden.
- Hoe het ook zij, velen zijn ervan overtuigd dat de Waterlandse landbouw moet investeren in vakmanschap: op het gebied van (melk)veehouderij, maar ook waar het gaat om neventakken. In alle gevallen staat *professionaliteit* voorop.
- Algemeen wordt erkend dat het landelijk gebied, en dus ook de landbouw, *veelkleurig* moet blijven. Door die veelkleurigheid staat Waterland ook sterker naar ‘de stad’ toe dan louter als ‘agrarisch productiegebied’. Voor zo’n veelkleurige landbouw moeten echter landbouwgrond en melkquota beter behouden blijven dan nu het geval is.
- De invloed van Amsterdam wordt verschillend beoordeeld. Er wordt erkend dat Amsterdam op dit moment geen uitbreidingsplannen in noordelijke richting heeft. Wel kan een sterk sturende rol van Amsterdam Waterland laten veranderen in een soort “Groot-Twiske”.
- Saillant is dat door bestuurders de bedreiging veel meer wordt gezien in de andere Waterlandse gemeenten. Die zijn hun bebouwde oppervlakte sterk aan het uitbreiden. Daarnaast zijn ze onderling verdeeld, waardoor ze niet sterk staan tegenover de bestuurlijke dominantie van ‘de grote stad’. Ook in het *Omgevingsonderzoek Provincie Noord-Holland* kwam de geringe gemeentelijke interesse in het landelijk gebied naar voren (Van Enkevort e.a. 1997).

- Misschien is de aankoop van grote oppervlakten reservaat indertijd wel niet zo'n gelukkige keuze geweest. Een groot deel wordt nu immers door boeren beheerd, maar de financiering van dat beheer wordt steeds problematischer. En in de praktijk zijn de scheidslijnen tussen reservaat en landbouwgebied aan het vervagen. Cruciale vraag daarbij is onder meer of het reservaatbeheer door boeren beter is te regelen dan nu.
- Natuurontwikkeling zou in Waterland alleen moeten plaatsvinden op plekken waar iedereen daarmee kan instemmen en moet bovendien altijd gepaard gaan met een beter beheer van de bestaande reservaten.
- Afgezien van de twee bovenstaande punten is er nog weinig duidelijkheid, laat staan overeenstemming, over de vraag welke natuur en welk landschap nu eigenlijk gewenst zijn.
- Verstedelijking is voor het Waterlandse landschap de grootste bedreiging. Die bedreiging is van een geheel andere orde dan de discussie over de landschappelijke wenselijkheid van maïs of moerasbos.
- Zoals te verwachten zijn de meningen verdeeld over de vraag of Waterland weer letterlijk waterland moet worden (hogere peilen, sommige polders inunderen), bijvoorbeeld alleen al om het veenpakket te behouden. Wel is men het erover eens dat bij een duurzaam veenpakket ook een duurzame vergoeding hoort voor de grondgebruikers. Wellicht liggen er naast 'compensatiebetalingen' mogelijkheden voor (positieve) beloning voor berging van schoon water. En kan een duurzaam veenpakket eigenlijk wel samengaan met een duurzame melkveehouderij?

Uitzoekwerk en vervolgdiscussies

In de discussies tot dusverre is een aantal vragen nog niet of onvoldoende aan bod gekomen. Daarom is dit rapport, als het aan het Samenwerkingsverband ligt, de opmaat tot een bredere reeks discussies met (wederom) een breed scala aan personen en organisaties. Het Samenwerkingsverband is graag bereid om daarover de regie te voeren. Als die wens wordt gehonoreerd, wil het SVW in 1998 een aantal thematische workshops organiseren. In hoofdstuk 4 is al een aantal randvoorwaarden en mogelijke thema's voor deze workshops aangegeven.

Het SVW heeft vooralsnog vier prioritaire thema's geselecteerd voor de vervolgdiscussie:

1. Landbouw en waterhuishouding. Moeten de peilen in Waterland weer omhoog? Kan melkveehouderij, hoe duurzaam ook, überhaupt samengaan met behoud van het veenpakket? Kan Waterland op andere manieren dan peilverhoging meer aan waterberging doen?
2. Een verbrede landbouw. In het verlengde van punt 1: waar ligt de toekomst van de Waterlandse landbouw? Iedereen is het erover eens dat de landbouw veelkleurig moet zijn. Maar waar liggen economisch gezien de perspectieven? En hoe kan de grondmobiliteit worden gestuurd terwille van een verbrede landbouw?
3. Natuur en landschap. Welke natuur en welk landschap willen we in Waterland behouden en bevorderen? Hoe moeten de verschillende 'groenschakeringen' er uit zien? Hoeveel

geld moet voor elk van deze schakeringen worden uitgetrokken? Hoe kan het agrarisch reservaatbeheer beter worden geregeld?

4. Stad en bestuur. Hoe kan Waterland zich wapenen tegen verdere verstedelijking? En is een bestuurlijke bundeling van krachten mogelijk? Wat komt er na het WCL?

Voor sommige discussies zal wat onderzoekwerk moeten worden verricht, want het is riskant om te discussiëren aan de hand van onvoldoende informatie. Zo zal er meer informatie beschikbaar moeten komen over:

- de ontwikkeling van de Waterlandse landbouw (actuele cijfers);
- de waterpeilen, de mineralisatiesnelheid in Waterland en over de bijdrage van laagveen aan het broeikas-effect;
- milieuproblemen in relatie tot de bodem (oude vuilstorten, zwavelverbindingen in veen etc.).

Voor de workshops zullen, afhankelijk van het thema, personen worden uitgenodigd uit de volgende hoeken:

- Waterlandse landbouw en (regionale) landbouworganisaties;
- natuur- en milieuorganisaties;
- recreatieve organisaties;
- de 'waterwereld' (hoogheemraadschap, waterschappen);
- betrokken overheden: provincie, gemeenten, LNV-Noordwest;
- (regionale) bedrijfsleven.

De workshops zullen uitmonden in een eindrapport aan de provincie met concrete bouwstenen voor visievorming. Mocht de totstandkoming van de provinciale visie averij oplopen, dan wil het Samenwerkingsverband graag zelf verder werken aan de discussie over de toekomst van Waterland.

Bronnen

Beleidsvisie Veenweidegebieden: opgeven of hoop geven? 1993. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Bestemming Waterland - allemaal instappen. 1996. Volkshogeschool Bergen.

Buitengebieden regio Waterland - Afwegingskader en perspectief. 1995. Intergemeentelijk Samenwerkingsorgaan Waterland / Adviesbureau voor ruimtelijk beleid, ontwikkeling en inrichting, Rotterdam.

Enckevort, I. van, M. De Kruijk, R. Schouten, M. Schultz van Haegen & J. Ververs (1997). *Omgevingsonderzoek Provincie Noord-Holland.* B&A Groep Beleidsonderzoek & -Advies bv, Den Haag.

Gebiedsperspectief Waardevol Cultuurlandschap Waterland. 1995. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Hoe behouden we Waterland-West het best? (concept) 1997. Noord-Hollands Landschap, Castricum.

Meegroeiën met de zee- Naar een veerkrachtige kustzone. Z.j. Wereld Natuur Fonds, Zeist.

Ontwikkelingsvisie Noord-Holland 2030 - Verkenningen - Scenario's en autonome ontwikkelingen. 1997. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Streekplan Waterland - Beschrijving en toelichting. 1991. Provincie Noord-Holland, Haarlem.

Waterland West - Planinitiatief voor het ontwikkelen van een grootschalig natuur- en recreatiegebied in de regio Amsterdam. Noord-Hollands Landschap, Castricum / Grontmij Noord-Holland, Alkmaar.

Bijlage: deelnemers aan de discussie-avond

Aan de discussie-avond op 18 november 1997 in Purmerend namen de volgende personen deel:

- S. de Boer, veehouder te Warder
- J. Boom, Natuurvereniging Waterland
- T. Bouwman, veehouder te Warder
- A. van den Brand, WLTO-Koepelorganisatie voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer
- S. Buisman, veehouder te Warder
- J. Burggraaf, veehouder te Oosthuizen
- mw. J. Buijs, Natuurvereniging Waterland (notulen)
- J. Buijs, WCL Waterland
- A. Bijlsma, Gemeenteraad Amsterdam
- N. Dekker, Noord-Hollands Landschap
- N. Disseldorp, veehouder te Zunderdorp
- B. Edel, Natuurvereniging Waterland
- J. de Groot, voorzitter WLTO
- A. Grijns, LNV, regiodirecteur Noord-West
- C. Klein, Rabobank Monnickendam
- C. Mantel, veehouder te Warder
- A.P. van der Mechér, Amsterdamse Hengelsportvereniging
- W. Melman, veehouder te Purmerland
- W. Menkveld, Provincie Noord-Holland
- G. Milatz, veehouder te Beets
- K. Olie, Waterschap De Waterlanden
- G. Oosterlaken, veehouder te Broek in Waterland
- G. Pauw, veehouder te Volendam
- mw. C. Praag, veehouder te Jisp, Natuurvereniging Waterland
- W. van Rooijen, Vereniging Behoud Waterland
- J. Roos, veehouder te Katwoude
- H. Schippers, veearts te Monnickendam
- K. Smit, veehouder te Noordbeemster
- J. Spaans, veehouder te Broek in Waterland
- mw. J. Stoop, Natuurvereniging Waterland
- J. Teeuwissen, Noord-Hollands Landschap
- H. van der Vlist, Hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen van Hollands Noorderkwartier
- J. van Weerdenburg, veehouder te Beets
- H. Willig, kaasproducent te Katwoude

Van het Samenwerkingsverband Waterland waren aanwezig als voorzitter of notulist van een van de vier discussiegroepen:

- H. de Gier
- A. Guldmond
- S. Hoogendoorn
- J. Honingh
- F. Numan (organisatie discussieavond)
- D. Tanger
- P. Terwan
- F. Visbeen
- W. van der Weijden